

Kutsal Kitap ve Arkeoloji

TEVRAT DÖNEMİNDE GÜNLÜK HAYAT

MARC MADRIGAL

Kutsal Kitap ve Arkeoloji

TEVRAT DÖNEMİNDE GÜNLÜK HAYAT

*“Ben ve ev halkım RAB'be kulluk
edeceğiz.”*

Yeşu 24:15

Kutsal Kitap ve Arkeoloji © 2014

1. BÖLÜM

Sosyal Yapı ve Kadınların Durumu

SOSYAL YAPI

- ❖ *Bundan 3000 sene önce İsrail’de günümüzün modern dünyası gibi bir bireysellik anlayışı veya sezgisi yoktu, daha çok bir kolektif anlayış hakimdi. Toplumun en temel birimi bireyin kendisi ve iradesi değil, evi veya hanıydı (“Beyt”).*
- ❖ *Kadın rollerini etkileyen bir unsur ise İbraniler’de, dönemin diğer kültürlerinden farklı olarak bir sınıf bilincinin yer almamasıydı. Evin uşağından saray memuruna kadar her tür hizmetçi veya kul için kullanılan genel terim aynıydı: “ebed”.*

Eski Ahit dönemindeki kadınların durumunu değerlendirdiğimizde 21.yüzyıl hassasiyetlerimizi bir kenara koyup konuyu dönemin bağlamlarıyla anlamamız ve yorumlamamız doğru sonuçlar edinmek noktasında bizlere fayda sağlayacaktır. Bundan 3000 sene önce İsrail’de günümüzün modern dünyası gibi bir bireysellik anlayışı veya sezgisi yoktu; daha çok bir kolektif anlayış hakimdi. Toplumun en temel birimi, bireyin kendisi veya iradesi değil, evi veya hanıydı (“Beyt”).

“Beyt”i sadece ebeveynler ve çocuklar oluşturmazdı. Birkaç nesil söz konusuydu. Temel aileye ilave olarak dullar, amcalar, dayılar, halalar, teyzeler, hatta yetimler ve “geyurim” adını alan, evin koruması altında bulunan yabancılar veya köleler de mevcuttu. Tipik bir ev birimi (tüm üyeleri sayacak olursak) rahatlıkla 30-40 kişi bulunabilirdi. Her Beyt’in bir reisi veya ihtiyarı olurdu. Beytlerin toplamı da bir oymak veya aşiret oluşturdu. İbranilerin toplamda 12 oymağı vardı. Beyt birimi ulusun sosyal ve ekonomik yapısının yapı taşı olduğu için haklar ve ayrıcalıklar bireyden ziyade ev veya han birimine odaklıydı. Kadınlar ve erkekler Beyt’in içersinde birlikte çalışır, farklı görevler ve sorumluluklar üstlenirlerdi. Kadınların sorumlulukları

daha çok ev içersindeydi; fakat bu bir norm değildi. İbranilerin %80'i çoban veya çiftçiydi. Birçok kadın tarlalarda, bağlarda, vb. yerlerde de çalışırdı. 30-40 kişilik aile birimi için yemek yapan belki de 2-3 kadın söz konusuydu. Dolayısıyla kadın rolleri genel bir ataerkil çerçeve içersinde olmasına rağmen, gayet esnek olabiliyordu.

Kadın rollerini etkileyen bir ikinci unsur ise İbraniler'de, dönemin diğer kültürlerinden farklı olarak bir sınıf bilincinin yer almamasıydı. Evin uşağından saray memuruna kadar her tür hizmetçi veya kul için kullanılan genel terim aynıydı: "Ebed". Çevre kültürler şehir devletlerini yöneten oligarşilerden oluşurken, İsrail'de bir şehir-devleti veya oligarşi anlayışı yoktu. Sistem çok esnekti ve ulus liderleri Beytlerden çıkardı. Şöyle ki, Davut gibi bir çoban kısa sürede ulusun kralı olabilmiştir mesela. Aynı esneklik Miriam, Debora, Hulda gibi kadın hakimlerin ve peygamberlerin –yani kadın dini ve siyasi liderlerin- ortaya çıkmasını sağlamıştır. Buna benzer bir olayı çevre kültürlerde görmek imkansızdır.

Tevrat'ta kadınlarla ilgili bir çok hak ve yasa bulunmaktadır. Elbette önceden de belirtildiği gibi bu yasaları okurken 21.yüzyıl bireysel hak anlayışımızla değil, İbranilerin temel hak birimi olan Beyt birimi çerçevesinde okumak lazım. Aksi takdirde kendi yüzyılımızın hassasiyetlerini metnin içine okuyup yasaların amaçladığı noktaları gözden atlamış oluruz. Musa'nın yasasında sunulan bazı kadın haklarını ve yasalarını şu şekilde özetleyebiliriz:

(M. Çıkış 20:12, 21:15, 17): Bir anne ve baba aynı onura sahipti. Anneye karşı işlenen suçun cezası, babaya karşı işlenen suçun cezasıyla aynıydı.

(Levililer 20:10-12, 27): Zina suçlarında kadın ve erkek aynı cezalara çarpıtılırdı: Ölüm. Diğer çevre kültürlerde erkeklere verilen cezalar daha hafifti veya erkeklerin sorumlulukları daha azdı.

(Çöl. Sayım 27:1-7): Kızlar da mal sahibi olabiliyordu. 8-9 ayetlerine göre kızlara amcalarına nazaran miras önceliği veriliyordu. Dönemin çevre kültürlerinde tam tersi söz konusuydu.

(Yas. Tek. 17:6): Kadının sözü davalarda tanıklık olarak geçerliydi (Bu durum yüzyıllar sonra hahamların görüşleriyle değişir fakat Musa'nın yasasında kadınların tanıklığını yasaklayan bir madde gözlenmemektedir).

(Yas. Tek. 25:5): Eğer koca ölürse ve kocanın kardeşi dul eşle evlenmez ise, o zaman mirasın sahibi dul kadın olurdu.

(Çıkış 22:16): Bekar bir kadın tecavüze uğradığı takdirde tecavüz eden adam, kızın babasına başlık parasını ödeyip kadınla evlenmesi gerekirdi (O dönemde bu, kızıdan çok tecavüzüye bir ceza ve utanç kaynağı olarak algılanıyordu çünkü evlenmek demek hayat boyu kadına maddi olarak destek çıkmak demektir... Böylece kadının ait olduğu Beyt'in maddi yükü hafiflerdi). Bekar kadının babası evliliği reddederse, kadın babasının koruması altında yaşamayı sürdürebilirdi, fakat başlık parası her halükarda aileye (Beyt'e) ödenmesi lazımdı.

(Yas Tek. 22:28-29): Eğer tecavüzden sonra erkek kadınla evlenirse, koca bütün boşanma haklarını kaybediyordu (yani yasal ve maddi olarak hayatının geri kalanı boyunca kadına kendi Beyt'in kaynaklarıyla bakmaya yükümlü kılınyordu).

(Yas. Tek 10:17, 14:28, 24:17): Beyt içersinde dulların korunmasına ve desteklenmesine yönelik yasalar vardı.

(Mısır'dan Çıkış 38:8, Çöl. Sayım 6:2): Kadınlar tapınak kapılarında hizmet edebiliyorlardı ve dini antlar içebiliyorlardı.

****

KAYNAKÇA:

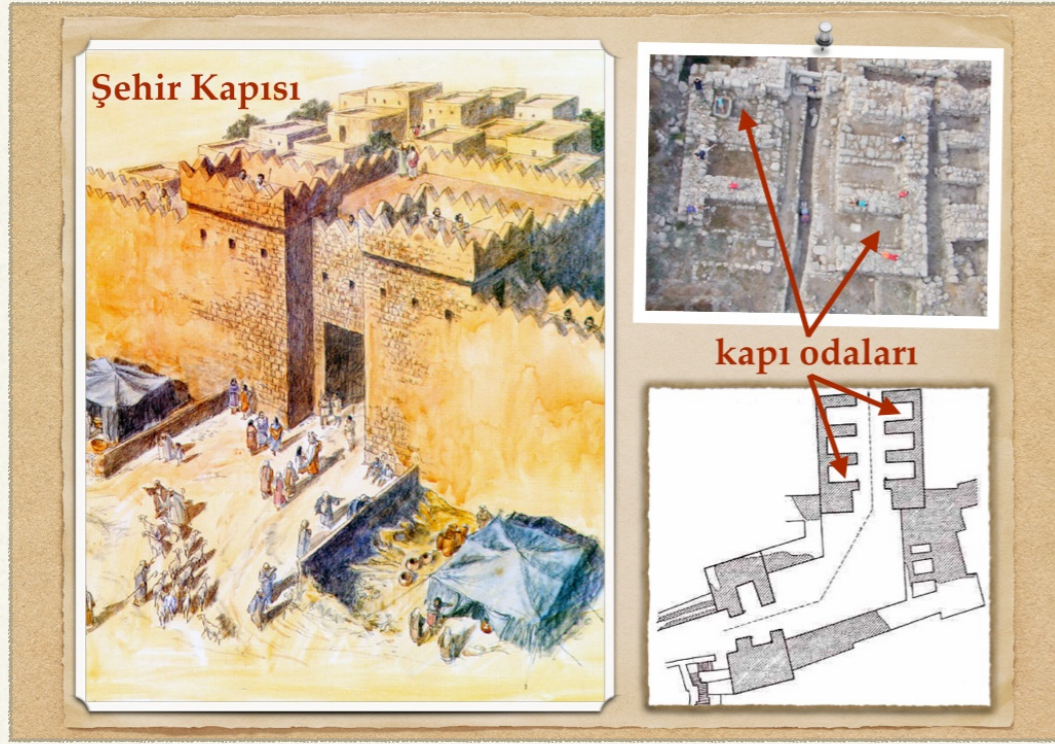
* King, Philip ve Stager, Lawrence E. "Of Fathers, Kings and the Deity: The nested households of ancient Israel." Life in The Ancient World. Biblical Archaeology Society, 2013, sf. 22-29.

* Türkçe Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Eski ve Yeni Çevirisi.

Adalet Sistemi ve Şehir Kapıları

Günümüzün adalet sistemini göz önüne getirdiğimizde akla HSYK, adalet sarayları, yargıçlar, avukatlar ve sanıklar gibi kavramlar gelir. Üç aşağı beş yukarı günümüzün adalet sisteminin nasıl işlediğini biliyoruz. Peki ya eski İsrail'deki mevcut olan sistem? Kim kimleri yargılardı? ,Sistem nasıl işlerdi? Yargı için nerede toplanılırdı? Bunları hiç düşündünüz mü?

Tarihsel süreci göz önünde bulundurduğumuzda İbrânilerin ilk yargıcı Musa'dır. Musa zamanla bu görevi atadığı diğer yargıçlara devreder ve kendisi sadece en önemli duruşmaların başında yer alır (Çıkış 18:1). Musa'dan sonra Hakimler dönemine gireriz. Bu dönemde İbraniler Kenan'a yerleşmeye başlar ve kentler oluştururlar. Kentler Beytlerden (aile birimlerinden) oluşur. Her Beyt reisi veya ihtiyarı aile içersindeki sorunları yargılayan yargıç olur. Birden fazla Beyt'i ilgilendiren bir olayda ise Beytlerin ihtiyarları toplanır ve bir jüri oluşturup, duruşma Beyt reislerinin verdiği ortak kararlarla sonuçlanırdı. Beyt ihtiyarları anlaşmalarda ve ant içmelerde tanık görevini yerine getirirlerdi (Yas.Tek. 25:5-10; Rut 4:1-12); sanığın suçlu veya suçsuz olduğuna karar verirlerdi (Yas.Tek. 19:01; 22:13-21; Yeşu 20:1-6); ve sanık suçlu bulunduğu takdirde cezayı uygularlardı

ADALET SİSTEMİ

- ❖ *Mahkemeler bir mahkeme binasında değil (ki böyle bir bina veya kavram o dönemde yoktu), şehir kapılarında görülürdü. İşgalcilere karşı kent korumasının bir parçası olmasından yanı sıra, şehir kapıları Kutsal Kitap döneminde bir çok faaliyeti yerine getiriyordu. Kapıların iç kesiminde sıralı odalar mevcuttu ve bu odalarda farklı farklı işlemler gerçekleşirdi. Bu odalarda önemli ticari işlemler gerçekleşir, antlaşmalar mühürlenir, mahkemeler toplanır, ve önemli kamu duyuruları yapılırdı.*

(Yas. Tek. 25:1-3; 22:13-21). İhtiyarlar anlaşmazlıkları bütün toplumun adil olarak göreceği ve toplumun huzurunu kaçırmayacağı bir şekilde çözmeye gayret ederlerdi. Bu sistem kral Yehoşafat'ın reform dönemine kadar devam eder (2. Tarihler 19). Yehoşafat kentlere profesyonel yargıçlar atamıştır, Kudüs şehrinde ise merkezi bir mahkeme kurulur ve bu mahkemeye tapınak görevlileri olan Levililer yargıç olarak atanır.

Dava sürecinde tanıkların olması çok önemli bir husustu. Yasa'nın Tekrarı 19:15-19 şöyle açıklar: “Herhangi bir suç ya da günah konusunda birini suçlu çıkarmak için bir tanık yetmez. Her sorun iki ya da üç tanığın tanıklığıyla açıklığa kavuşturulacaktır. Eğer yalancı bir tanık kötü amaçla birini suçlarsa, aralarında sorun olan iki kişi RAB'in önünde kâhinlerin ve o dönemde görevli yargıçların önüne çıkarılmalı. Yargıçlar sorunu iyice araştıracaklar. Eğer tanığın kardeşine karşı yalancı tanıklık yaptığı ortaya çıkarsa, kardeşine yapmayı tasarladığını kendisine yapacaksınız. Aranızdaki kötülüğü ortadan kaldırmalısınız.”

Mahkemeler bir mahkeme binasında değil, -ki böyle bir bina veya kavram o dönemde yoktu- şehir kapılarında görülürdü. İşgalcilere karşı kent korumasının bir parçası olmasının yanında, şehir kapıları Kutsal Kitap döneminde birçok faaliyeti yerine getirirdi. Kapıların iç kesminde sıralı odalar mevcuttu ve bu odalarda farklı farklı işlemler gerçekleşirdi. Bu odalarda önemli ticari işlemler gerçekleşir, antlaşmalar mühürlenir, mahkemeler toplanır ve önemli kamu duyuruları yapılırdı. Yani bir nevi belediye binası, borsa ve mahkeme karması olan merkezi ve önemli bir yapıydı.

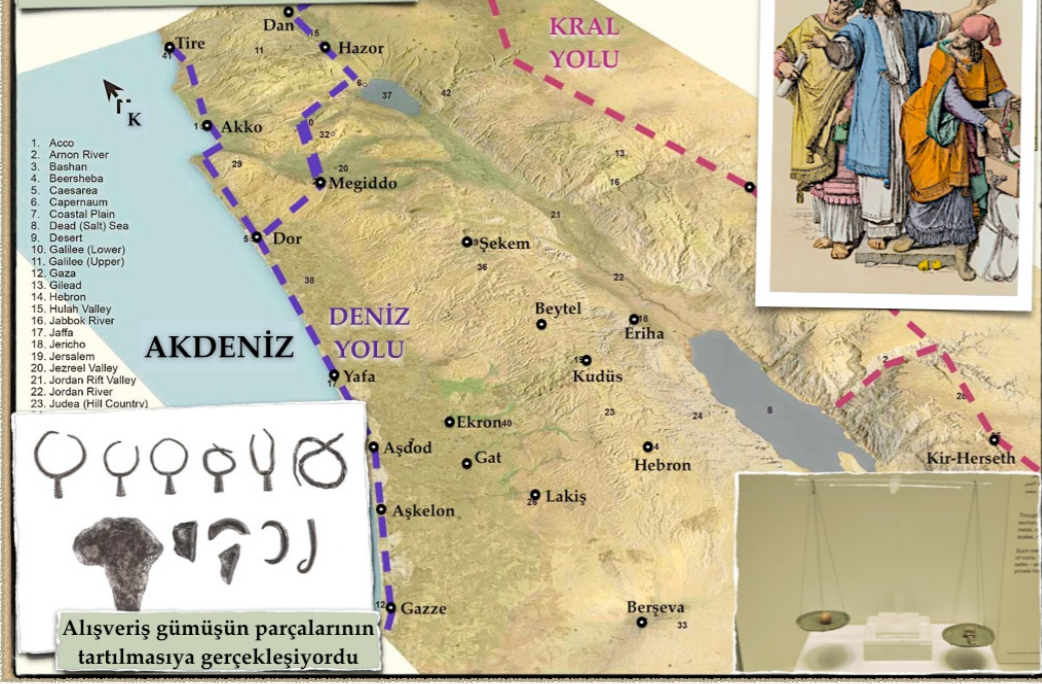
****

KAYNAKÇA:

- * Butler, Trent C. Editor. Entry for 'Court Systems'. Holman Bible Dictionary.
<http://www.studydrive.net/dic/hbd/view.cgi?n=1434>. 1991.
- * Hoerth, Alfred J. “Archaeology and The Old Testament.” Baker Academic, 2009. sf. 97.
- * Türkçe Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Eski ve Yeni Çevirisi.

3. BÖLÜM

İSRAİL'DE TİCARET

TİCARET HAYATI

- ❖ *Dönemin en önemli ticari rotaları Kral yolu ve Deniz yoluydu. Kral yolu Arap yarımadası ve Kızıl denizden gelen yolların buluşma noktası olan Akaba körfezinde başlayıp, Sam şehrinde Deniz yolu ile birleşmekteydi.*
- ❖ *Temel ağırlık ve dolayısıyla para birimi “şekel” diye adlandırılıyordu. Şekel yaklaşık 11.5 gr ağırlığındaydı. Yeremya peygamber mesela bu yöntemle bir tarla satın almıştır: “Böylece Anatot'taki tarlayı amcamın oğlu Hanamel'den satın aldım. Tarlaya karşılık kendisine on yedi şekel gümüş tartıp ödedim” (Yeremya 32:9).*

Ticaret Hayatı

Tarla işi ve el sanatları üretimi eski İsraililerin yaşamlarında merkezi bir öneme sahipti. İbranilerin ekonomisi hasat, metal ve seramik ticaretine bağlıydı. Hakimler döneminde İbranilerin yerleştiği tepeler çam, meşe ve sakız ağaçlarından oluşan kalın bir maki ile kaplıydı. Toprak koyun yetiştirmek için çok kayalıktı. Dolayısıyla Mısır'ı terk ettiklerinde çoban olarak tanınan İbraniler, Filistin topraklarına yerleştiklerinde çoğunlukla çiftçilik yapmak durumunda kaldılar. Burada buğday, arpa, yulaf, çavdar, zeytin, hurma, nar, üzüm ve incir yetiştirdiler.

Dönemin en önemli ticari rotaları; Kral yolu ve Deniz yoluydu. Kral yolu, Arap yarımadası ve Kızıldeniz'den gelen yolların buluşma noktası olan Akaba körfezinde başlayıp, Şam şehrinde Deniz yolu ile birleşmekteydi. İsrail'in doğusunda yer alan Edom, Moav ve Ammon gibi krallıklar maddi yönden bu yola muhtaçlardı. Çölde Sayım 20:17-21'de bu yoldan bahsedilir. Musa ve İbraniler çölde 40 sene gezindikleri dönemde bu yoldan geçmek için izin isterler. Fakat Edomlular buna müsaade etmez. Böylece İbraniler ve Edomlular arasında tarihi düşmanlık da başlamış olur: “İzin ver, ülkenden geçelim. Tarlalardan, bağlardan geçmeyeceğiz, hiçbir kuyudan da su içmeye-

ceğiz. Sınırından geçinceye dek, sağa sola sapmadan Kral yolundan yolumuza devam edeceğiz.’ Ama Edom Kralı, “Ülkemden geçmeyeceksiniz!” diye yanıtladı, “Geçmeye kalkışırsanız kılıçla karşınıza çıkarım.” İsraililer, “Yol boyunca geçip gideceğiz” dediler, “Eğer biz ya da hayvanlarımız suyundan içersek karşılığını öderiz. Yürüyüp geçmek için senden izin istiyoruz, hepsi bu.” Edom Kralı yine, “Geçmeyeceksiniz!” yanıtını verdi. Edomlular İsraililer'e saldırmak üzere kalabalık ve güçlü bir orduyla yola çıktılar. Edom Kralı ülkesinden geçmelerine izin vermeyince, İsraililer dönüp ondan uzaklaştılar.”

Deniz yolu ise Mısır'ı Suriye, Anadolu ve Mezopotamya ile bağlayan yoldu. Bu yolun bir diğer ismi “Filistlilerin yolu” idi. Çünkü güzergah üzerinde Gazze, Aşdod, Aşkelon, Yafa gibi Filistli kentler bulunmaktaydı. Daha sonrasında Hazor ve Dan gibi önemli Yahudi kentlerden geçirdi ve Şam şehrinde Kral yoluyla birleşip Anadolu'ya veya Mezopotamya'ya kadar devam edilebilirdi. Bu yola hakimiyet kurmak isteyen Mısırlılar ve Hititler M.Ö. 1250 senelerinde Kadeş'te savaşmışlardır. M.Ö. 12.-11.yy.da İbraniler ile Filistlilerin arasında geçen çekişmenin nedenlerinden bir tanesi de bu yoldur. Filistliler kıyıya sahipken, İbraniler tepelere yerleşmişlerdir. İbraniler ticaretten bir pay isterken, Filistliler ise ekonomik bir tehdit olarak gördükleri İbranilerin kentlerini fethetmek isterler.

Eski İsrail'de, ticari işlemler pazarlarda değil kent kapılarında gerçekleşirdi. Kapıların kentler için büyük önemi vardı. Kapıların iç kesiminde sıralı odalar mevcuttu ve bu oda-

larda ticari işlemler gerçekleşir, antlaşmalar mühürlenir, mahkemeler toplanır, ve önemli kamu duyuruları yapılırdı. Yani bir nevi belediye binası, borsa, ve mahkeme karması olan merkezi ve önemli bir yapıydı. Bir para sisteminin yokluğunda alışveriş, gümüşün tartılmasıyla gerçekleşirdi. Temel ağırlık ve dolayısıyla para birimi “şekel” diye adlandırılıyordu. Şekel yaklaşık 11.5 gr ağırlığındaydı. Yeremya peygamber mesela bu yöntemle bir tarla satın almıştır: “Böylece Anatot'taki tarlayı amcamın oğlu Hanamel'den satın aldım. Tarlaya karşılık kendisine on yedi şekel gümüş tartıp ödedim” (Yeremya 32:9). Tabii ki bu sistemin dezavantajı, tartı ve ağırlıklarla oynanabilmesi ve bunun sonucunda halkı aldatan yolsuz hükümdarların ve tüccarların ortaya çıkmasıydı. İsrail'de yapılan arkeolojik kazılarda 11.5 gram'a uymayan pek çok şekel keşfedilmiştir. Eski Ahit'te peygamberler bu yolsuzlukla ilgili konuşmuş ve tövbe etmeyenleri Tanrı'nın gelecek olan yargısıyla uyarmışlardır. Bu örneklerden bir tanesi Amos'tur: “Diyorsunuz ki, ‘Yeni Ay Töreni geçse de tahılımızı satsak, Şabat Günü geçse de buğdayımızı satışa çıkarsak. Ölçeği küçültüp fiyatı yükseltsek, hileli tartı kullanıp yoksulları gümüş, mazlumları bir çift çarık karşılığında satın alsak. Buğday yerine süprüntüsünü satsak.’ Yakup soyunun gurur duyduğu RAB kendi başı üstüne ant içti: ‘Onların yaptıklarının hiçbirini asla unutmayacağım.’” (Amos 8:5-7)

****

KAYNAKÇA:

-
- * Anson F. Rainey ve R. Steven Notley. "Carta's New Century Handbook and Atlas of the Bible." 2007. sf.76
  - * Hoerth, Alfred J. "Archaeology and The Old Testament." Baker Academic, 2009. sf. 97.
  - * The Zondervan Pictorial Encyclopedia of the Bible, vol. 5, "Weights and Measures," Grand Rapids, MI: Zondervan, 1976.
  - * Türkçe Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Eski ve Yeni Çevirisi.

4. BÖLÜM

Kölelik

KÖLELİK

- ❖ *21. yüzyılın bankalara kredi borçlanması, askerlik veya hapis sistemi gibi şeyler bundan 3000 sene önce yaşayan insanlar tarafından kölelik sistemi olarak tanımlanırdı.*
- ❖ *Gelelim İbranice'de ki köle kelimesine: “ebed”. Bu kelimenin aslında tam Türkçe karşılığı “senetli uşak” (İng. “bondservant”) gibi bir şey olurdu ve çok geniş bir anlama sahiptir. Hem bir evde hizmet eden köle hem de Krallık sarayında hizmet eden bir memura (“ebed hammelek”) aynı şekilde “ebed” denilebiliyordu.*

Şüphesiz Kutsal Kitap'ta en çok itiraz edilen konular başında kölelik gelir. İnsan ister istemez düşünür, Tanrı iyise neden kölelik sistemine müsaade eder? Elbette bu konu hakkında bahsederken ilk önce antik dünyada ki kölelik anlayışını tanımlamamız lazım.

21. yüzyılda kölelik dediğimizde aklımıza 18-19. yüzyıllarda özellikle zencilerin kırbaç ve korkunç işkenceler altında çalıştıkları dönemler ve koşullar gelir. Halbuki bu Eski Ahit'teki kölelik kavramından çok uzak bir kavramdır. Eskiler 18 ve 19. yüzyıllarda yaşananları görseler herhalde şok olurlardı. Aslında ilginç olanı, eski dönem köleliğinin bugün başka isimler altında devam etmesidir. Mesela 21. yüzyılın bankalara kredi borçlanması, askerlik, veya hapis sistemi gibi olgular bundan 3000 sene önce yaşayan insanlar tarafından rahatlıkla kölelik sistemi olarak tanımlanabilirdi.

Gelelim İbranice'deki köle kelimesine: “Ebed”. Bu kelimenin aslında tam Türkçe karşılığı “senetli uşak” (İng. “bondservant”) gibi bir şey olurdu ve çok geniş bir anlama sahiptir. Hem bir evde hizmet eden köle hem de krallık sarayında hizmet eden

bir memura (“ebed hammelek”) aynı şekilde “ebed” denilebiliyordu. Neden senetli kölelik? Çünkü Eski Antlaşma’da köleliğin hedefi maddi veya toplumsal bir borç ödemektir. Eğer birisine borçluysanız kendinizi veya ailenizi borçlu olduğunuz kişiye bir müddet köle olarak satabiliyordunuz (buna bir nevi Antik dünya’nın banka kredisi ödeme sistemi olarak algılayabiliriz, ve günümüzdeki kredi sisteminden farklı olarak faiz diye bir şey veya haciz de yoktu). İbraniler en fazla 7 yıl köle olabiliyorlardı (Mısır’dan Çıkış 21:7), yabancılar ise borçları ödenene kadar (Levililer 25:46). Aynı zamanda Musa’nın yasasında aynı zamanda “Jübile Yılı” adında bir madde de vardı. Bu maddeye göre 50 senede 1 Jübile yılı kutlanır ve bu yılda bütün kölelerin borçları affedilir, ister 1 sene ister 10 sene sahiplerine hizmet etmiş olsunlar (Levililer 25:10). Yani bir nevi günümüzün anlayışıyla evrensel bir banka borcu affi diyebiliriz.

Köleler birçok görev üstlenebiliyordu. Bazıları aile muhasebecisi, aile hekimi, öğretmen, bakıcı, hemşire, ahçı, genel hizmetçi, temizlikçi, inşaatçı gibi görevleri üstlenirlerdi. Köleleri veya “senetli uşakları” şiddetten ve adaletsizliklere karşı koruyan yasalar mevcuttu. Mesela sahibi tarafından yaralanan köle hemen serbest kılınıyordu (Çıkış 21:26,27). Köleler haftada 6 gün çalışır, Şabat gününde tatil yaparlardı. Çalışma şartlarından memnun olan köleler, borçları bittikten sonra bir maaş karşılığında aynı sahibin evinde çalışmayı isterlerse yaşamını aynı evde sürdürebiliyorlardı. Nitekim böyle yapanlar, evin sahibiyle ant içip eve (“Beyt”e) olan bağlılıklarının bir sembolü olarak kulaklarını delerlerdi (Çıkış 21:5-6). Ant içen köleler ailenin bir parçası olup belirli koşullara göre mi-

raşçı bile olabiliyorlardı. Görevleri veya borçları tamamlanmadan hizmet ettikleri evden ayrılan köleler ise suçlu sayılıp cezalara maruz kalırlardı. Bir başka kölelik türü ise savaş mahkumları ve suçlulara yönelik olan kölelikti. Elbette, hapis sistemi o dönemde olmadığından dolayı toplumsal borçlar yine aynı kölelik sistemiyle gideriliyordu. Fakat savaş mahkumlarının veya suçluların kölelik yıllarını kısıtlayan bir madde yoktu. Sadece ve sadece “Jübile Yılı” denk geldiğinde özgür olabiliyorlardı.

Sonuç olarak, dönemin bağlamlarıyla inceleyecek olursak Musa’nın yasasındaki kölelik kavramının 18. yy. daki kölelik sisteminden çok, bugünkü banka kredi sistemi veya toplumsal ahlaki borçları ödemeye yönelik kurulmuş olan askerlik veya hapis sistemlerine daha çok benzediğini görmekteyiz.

****

KAYNAKÇA:

* King, Philip ve Stager, Lawrence E. “Of Fathers, Kings and the Deity: The nested households of ancient Israel.” *Life in The Ancient World*. (2013) sf. 22-29

* Türkçe Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Eski ve Yeni Çevirisi.

Yemek Kültürü

YEMEK KÜLTÜRÜ

- ❖ *İbrani yemek kültürü'nün köşetaşı ekmektir. Ekmeklerin çoğu arpadan yapılır; buğday'dan yapılanlar daha pahalı olduğu için daha az tüketirdi. Ekmeklerin hamur karışımına, baklagiller, kuru meyveler, rezene, veya kimyon ekleyerek çeşitlerini üretirlerdi. Ekmek her öğünde olmazsa olmazlardandı.*
- ❖ *Et tüketimi nadirdi. Et sadece düğünler veya dini bayramlar gibi özel günlerde tüketirdi.*

Ülkemizi düşündüğümüzde ilk akla gelen şeylerden biri tabii ki zengin yemek kültürümüzdür. Orta Doğu, Karadeniz, Orta Asya ve Avrupa ile olan yakın konum ve temaslar Türk mutfağını zamanla zenginleştirmiş ve çeşitlendirmiştir. Kebaplardan mezelere, pide çeşitlerinden Çorbalara ve tatlılara kadar birçok çeşit gelişmiş ve Türk mutfağı dünyanın sayılı mutfakları arasında yerini almıştır. Peki eski İbranilerin yemek kültürünü acaba hiç merak ettiniz mi? Acaba yemekleri nasıldı? Bir bakalım...

İbrani yemek kültürü'nün köşetaşı ekmektir. Ekmeklerin çoğu arpadan yapılır; buğdaydan yapılanlar ise daha pahalı oldukları için daha az tüketilirdi. Ekmeklerin hamur karışımına baklagiller, kuru meyveler, rezene, veya kimyon ekleyerek çeşitlendirirlerdi. Ekmek her öğünde olmazsa olmazlardandı. Gün içersinde iki temel yemek saati vardı. Çoğu çiftiçi olan İbraniler, günün ilk ışığında çalışmaya başlayıp, saat 9 sularında mola verip tarlalarda kahvaltı yaparlardı. Kahvaltı, zeytinyağı ve sirkeye batırılan ekmekten oluşurdu (bkz. Rut 2:14). Yanında ise zeytin, incir, soğan veya siyah turp tüketilirdi. Akşam yemeği ise mesaiden sonra ailece evde yenilirdi. Akşam yemeği genellikle

çorbalar, soğan ve sarmısaklı mercimek, veya diğer bakliyat-
lardan veya sebzelerden yapılan sulu yemeklerden oluşurdu.
Kullanılan temel sebzeler kabak, pırasa, sarımsak soğan, si-
yah turp ve mantar gibi sebzelerdi. Salata kültürü diye bir şey
yoktu. Yabanıl marul veya roka gibi bitkiler daha çok yemek-
lere tat ve renk katmak için kullanılırlardı. Sofrada herkes ek-
meğini alıp ortak tencerede bulunan yemeğe batırırdı. Ana
yemeğin yanı sıra peynirler, hurma ve incir gibi kuru mey-
veler ve mevsimine göre nar, kavun veya üzüm gibi meyveler
de tüketilirdi. M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren, özellikle Persler'in
etkisiyle yemeklere pirinç de dahil olmuştur.

Tüketilen etler çoğunlukla kurutulmuş balık, kuzu ve
keçi eti idi. Zenginler geyik veya ceylan gibi av etleri de tük-
etirdi ama bunları yiyenler sayıca çok azdı. Tavuk M.Ö. 2.
yüzyılda Grekler ve Romalıların etkisiyle İbrani sofralarında
yerini bulmuştur. Yumurta ise bir lükstü. Nadiren yenen yu-
murtaların çoğu bildircin, bazıları ise ördek ve kaz yumurta-
larıydı. Yemeklerde kullanılan baharatların başında
Ölüdeniz'den elde edilen tuz; ayrıca kişniş, kimyon, dereotu,
çördük, nane, siyah hardal, safran ve kekik te mevcuttu.

Tatlılar genellikle kuru meyvelerden (üzüm, incir, hurma
ve kayısı) yapılan pestillerden oluşurdu. Aralarında en yaygını
incir pestiliydi (1. Samuel 30:12). Bu pestiller aynı zamanda
enerji sağlayan atıştırmalardı. "Dvaş" adı verilen bal ise bir
diğer tatlı türüydü. Dvaş pestiller için kullanılan aynı meyve-
lerin şerbet haliydi. Şeker yerine bir tatlandırıcı olarak kul-
lanılıyorlardı, ayrıca ekmeği dvaş'a batırıp tatlı olarak da ye-
nebiliyordu. Kutsal Kitap'ta vaat edilen Kenan toprakları

"süt ve bal akan ülke" olarak tasvir edilirler (Çıkış 33:3). Bu-
rada kullanılan "bal" sözcüğü "dvaş"tır. Yani İbrani an-
layışında bal sadece arı balı olarak değil, aynı zamanda mey-
velerden elde edilen bu şerbet için kullanılmaktaydı.

İbraniler genellikle ırmaklardan, sarnıçlardan ve kuyular-
dan su içerlerdi. Süt de yaygın olarak tüketilirdi (Hakimler
5:25). Sütler genellikle ilkbahar ve yazın tüketilirdi ve ayran
kıvamında yapılırlardı. Az da olsa meyve suyu tüketimi de
gözlenmektedir. Fakat İbranilerin en fazla tükettiği içecek
şaraptı. İbranilerin yaygın ve zengin bir şarap kültürleri
vardı. Şaraplar genellikle üzümünden, bazen de nardan
yapılırdı. Fermentasyondan önce kaynatılırlardı. Şarapların
çeşitleri ise içlerine baharat veya farklı dvaşların eklenmesiyle
oluşurdu. Arkeolojik kazılarda bira da keşfedilmiştir fakat az
tüketildiği anlaşılmaktadır. Şaraptaki alkol oranı
günümüzdeki şaraplara göre daha düşüktü. Helenistik
dönemde şarap yapma teknikleri değişir ve alkol oranları
günümüzdeki şaraplara eş değer bir orana yükselir. 2.
yüzyıldan itibaren alkol oranını düşürmek için İbraniler böy-
lece şaraplarını suyla karıştırmaya başlarlar.

****

KAYNAKÇA:

- * Borowski, Oded (2003). "Daily Life in Biblical Times." sf. 73-74.
- * Edelstein, Gershon, Gibson, Shimon. "Ancient Jerusalem's Rural Food Basket." Biblical Archaeology Review, Jul/Aug 1982, 46-54.

---

* Marks, Gil (2010). “Encyclopedia of Jewish Food.” sf. 70–71.

* Türkçe Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Eski ve Yeni Çevirisi.

Kefaret Günü ve Törensel Yasalar

KEFARET GÜNÜ VE TÖRENSEL YASALAR

- ❖ *Tevrat'ta İbraniler için yılın en önemli günü ve dini bayramı Kefaret günüydü. O gün, başkahin halkın günahları için bir kefarete ritüeli gerçekleştirirdi ve bu ritüel sayesinde halk ilahi olarak aklanmış ve temizlenmiş sayılırdı.*
- ❖ *Temizlik yasalarının iki temel nedeni vardır: (1) Törensel temizlikle topluluğun Tanrıyla doğrudan ilişki içerisinde bulunan kutsal bir cemaat olduğunu hatırlatmak, ve (2) O dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak hijyenli bir toplumsal ortam sağlamak.*

Tevrat'ta İbraniler için yılın en önemli günü ve dini bayramı “Kefaret Günü”ydü. O gün, başkahin halkın günahları için bir kefarete ritüeli gerçekleştirirdi ve bu ritüel sayesinde halk ilahi olarak aklanmış ve temizlenmiş sayılırdı.

Kefaret günü ile ilgili bahisler Levililer 16. bölümde geçer. İbranice ‘kaffar’ kelimesinden gelen ‘kefarete’ “örtmek” demektir. O gün başkahin iki kurban seçiyordu. Halkın ve kendi günahlarını itiraf edip birinin üzerine el koyarak dua ediyordu. Bununla günahın kurban üzerine geçtiği simgeleniyordu. Bu kurban çöle salıveriliyordu, bununla da Tanrı günahları halktan uzaklaştırdığını simgeliyordu.

İkinci kurban, Tanrı'ya ulaşan yolun bir simgesi olan tapınağın avlusunda kesilip, kanı bir leğende tapınağın “En Kutsal Yer” denilen iç odaya götürülüyordu. Bu odaya başkahin dışında kimse giremezdi; girmeye çalışanlar gökten inen bir ateşle anında ölürdü. Üstelik başkahin yalnız senede bir kere -sadece Kefaret Gününde- girebiliyordu. En Kutsal Yer'de Antlaşma Sandığı bulunuyordu. Sandığın içinde On Emir lehvası, üstünde ise “Keruv” adı verilen iki melek figürü vardı. İki melek

sandığın içine bakar vaziyette yapılmıştı; bir nevi sandığın içindeki on emre bakıp halkı suçlu buluyorlardı. Yasa, “Aç gözlü olmayın.” diyordu, halk ise aç gözlülük yapıyordu; “Yalan söylemeyin.” diyor, halk ise yalan söylüyordu; “Haksız yere tanıklık etme” diyordu; halk dedikodu yapıyordu. Kıscası On Emir karşısında herkes suçlu düşüyordu. Kan, sandığın üstündeki tepsiye dökülüyordu. Tanrısal kutsallığı temsil eden keruvlar On Emrin yerine artık günahın bedeli olan kanı görüyor, sembolik açıdan halkı da suçlu görmüyordu. Kan Tanrı'nın kutsal buyruklarını “örtmüştü” Bu törene bu yüzden “kefaret” deniliyordu. Emirleri bozan davranışlar halkın ölmesini hak ettirirken; kan, halkın günahlarını örtüp, aklayıp temizliyordu. Böylece toplumsal olarak Tanrı ile olan ilişkilerini ve antlaşmalarını sürdürebiliyorlardı.

****

TÖRENSEL YASALAR

Eski Ahit'i okuduğumuzda akla takılan sorulardan birkaç tanesi ise temizlik yasalarıyla ilgili olur. Mesela cinsel ilişkiden sonra erkek ve kadın suda yıkanır ve bütün bir gün topluluktan ayrı tutulur (Levililer 15:16-18). Aynı şekilde kadınlar adet dönemlerinde de yıkanıp 7 gün boyunca topluluktan ayrı tutulur, çarşafı ve giysisi de temizlenir (Levililer 15:19-24). Buna başka benzer yasaları da eklemek mümkündür. Mesela domuz veya benzeri kirli sayılan hayvanların yenmesi gibi... Bu kişilerin ayrılık dönemi sona erdiğinde kurban kesilip topluluğa tekrar kabul edilirdi. Peki bu garip uygulamaların nedeni nedir? Neden Tanrı böyle bir şey buyursun ki?

Öncelikle şunu belirtmek lazım. Bahsi geçen akıntılar bir erkek veya bir kadını günahkâr yapmazdı sadece törensel olarak kirli yapardı. Dolayısıyla bu yasaların en önemli amacı törensel temizliği sağlamaktı. Eski dünyada dini ortamlara girmek için törensel olarak temiz olmak şarttı. Mesela Eski Mısır'da rahipler tapınaklara girmeden önce fiziksel olarak temiz olmaları gerekirdi. Bunu yapmak için rahipler baştan aşağı traş olurlardı ve suyla temizlenirdi. Tapınak dışında normal aile hayatlarına devam ederken, yine cinsel ilişkiler sonrasında temizlenmeleri gerekir ve sadece törensel temizlikle tekrar tapınaktaki rahiplik görevlerine devam edebilirlerdi. Rahip sınıfından olmayanlar veya törensel olarak kirli olanlar tapınaklara asla giremezdi. Ayrıca rahiplerin balık yemesi de yasaktı. Bunun nedeni ise balıkların bıraktığı koku idi. Benzer temizlik ritüelleri firavunun sarayına girmeden önce de yapılırdı. Neden mi? Firavun aynı zamanda bir tanrı olduğundan saray “kutsal toprak” veya “tapınak” olarak da sayılırdı. Dolayısıyla firavunun huzuruna girmek isteyenlerin öncesinde törensel bir temizlikten geçmeleri lazımdı. Bunun bir örneği Tevrat metninde mevcuttur. Mesela Yusuf, firavunun huzuruna girmeden temizlenir ve traş olur. (Yaratılış 41:14)

Mısır ortamından çıkan İbraniler'e Tanrı devrim niteliğinde bir şey söyler: “Siz benim için kâhinler [rahipler] krallığı, kutsal ulus olacaksınız.” (Çıkış 19:6) Tanrı İbrani halkıyla bir antlaşma yapar. Bu antlaşma sonucu halk seçilmiş bir “rahipler topluluğu” olur. Eski Mısır'daki algıdan farklı olarak Tanrı'nın İbraniler arasındaki varlığı tapınak veya saraylarla kısıtlı değildir. Cemaat neredeyse, orası “kutsal to-

prak” olarak algılanır. Elbette ki Tanrı’nın varlığını simgeleyen bir merkezi antlaşma çadırı vardır. Fakat Tanrı aralarında mabet oluşturduğu için sadece merkezi antlaşma çadırı değil, bu çadırın etrafında kurulan aile çadırları veya yurtlar da “kutsal toprak” olarak algılanırdı. Dolayısıyla törensel temizliğin amacı topluluğa Tanrıyla doğrudan ilişki içersinde bulunan kutsal bir cemaat olduğunu hatırlatmaktır. Doğrudan Tanrıyla ilişki içersinde olan bu “rahipler topluluğu’nun” hem ahlaki olarak (10 emir, vs.) hem de fiziksel olarak (temizlik ve yemek yasaları) pak olmaları gerekiyordu.

Temizlik yasalarının ikinci bir genel amacı ise (2) hijyenli bir ortam sağlamaktı. Bundan 3000 sene önce günümüzdeki gibi hastaneler, eczaneler veya ilaçlar yoktu. Kan akıntıları, adetler vs. insan vücudunu güçsüzleştirip farklı hastalıkların bulaşmasına yol açabiliyordu, özellikle de insanların birbirine yakın, dar alanda yaşadıkları ortamlarda... Dolayısıyla uzaklaştırma ilk etapta önce uzaklaştırılanın sağlığı yararına, ikinci bir etapta ise olası bulaşıcı hastalıkların topluluğa yayılmasını önlemek içindi. Burada bir not düşmek lazım. Uzaklaştırma topluluktan bir soyutlaştırma değildi. Sadece bir müddet yerleşim yerinden uzaklaşmaktı. Bekleme süresi tamamlanıncaya kadar topluluktan uzaklaştırılan kişiye gıda, su vb. ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle aile yakınları tarafından ziyaret gerçekleştirildi. Yani buradaki uzaklaştırma, toplumsal bir soyutlaştırma veya dışlanma olarak algılanmıyordu. Aksini yorumlamak zaten 21. yüzyıl hassasiyetlerimizi metnin içinde okumak olur ki, bu da bizi yanlış istikametlere yönlendirir.

Sonuç olarak toparlayacak olursak temizlik yasalarının iki temel nedeni vardır: (1) Törensel temizlikle topluluğun Tanrıyla doğrudan ilişki içersinde bulunan kutsal bir cemaat olduğunu hatırlatmak. (2) O dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak hijyenli bir toplumsal ortam sağlamak. Böylece tarih ve arkeolojinin özellikle Kutsal Kitap’ı doğru yorumlamamızda ne kadar faydalı bir dal olduğunu da bir kez daha gözler önüne sermiş oluyoruz.

Zamanla İbraniler hataya düşer ve bu temizlik yasalarını ahlaki yasalar kadar önemli saymaya başlar. Aslında Ferisiler ile İsa arasında geçen tartışmalar çoğu bu algı farklılığından kaynaklanmaktadır. İsa törensel temizliliğin ahlaki temizlikle karıştırılmaması gerektiğini vurgulayıp birçok kez Ferisilere karşılık verir: “Hepiniz beni dinleyin ve şunu belleyin... İnsanın dışında olup içine giren hiçbir şey onu kirletemez. İnsanı kirleten, insanın içinden çıkmıştır.” (Markos 7:14-16) Yine bir keresinde İsa bir Ferisi’nin evine yemeğe davet edilir. İsa yemekten önce ellerini yıkamaz. Ferisi buna gücenir ve İsa ona şöyle der: “Siz Ferisiler, bardağın ve tabağın dışını temizlersiniz, ama içiniz açgözlülük ve kötülükle doludur.” (Luka 11:37-39)

****

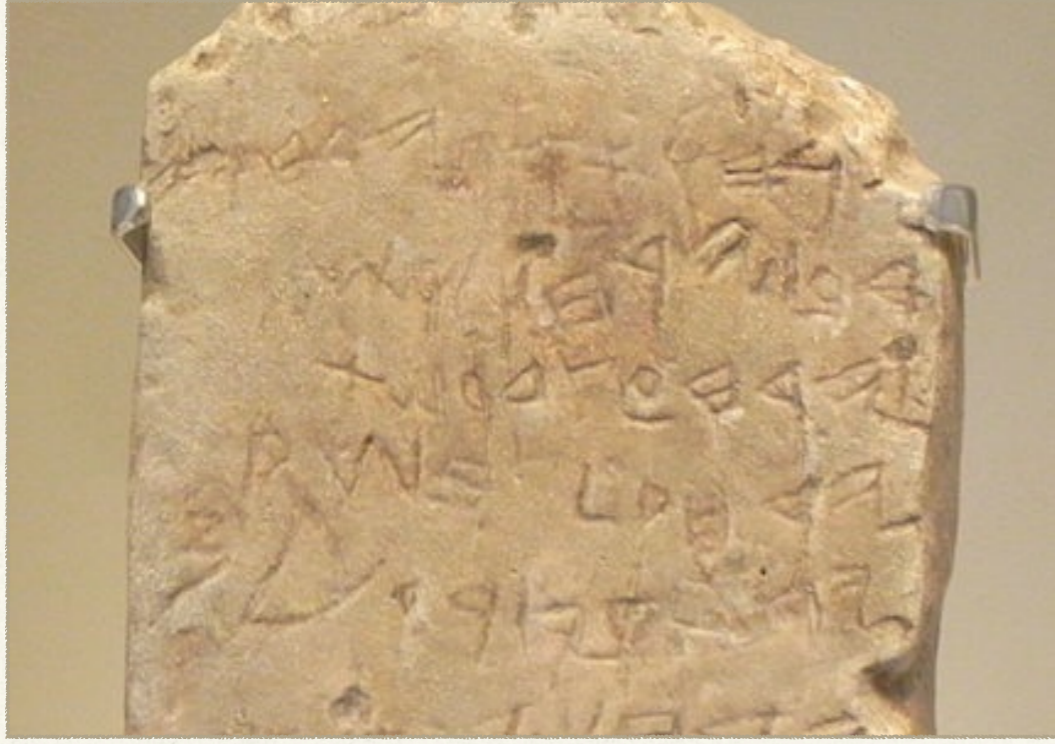
KAYNAKÇA:

- * Fried S., Lisbeth. “Why Did Jospeh Shave?” *Exploring Genesis: The Bible’s Ancient Traditions in Context*. (2013) sf. 24–32.
- * Madrigal, Carlos. “Tanrı’nın Kurtuluş Tasarısı.” Haberci. sf. 28-29.

---

* Türkçe Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Eski ve Yeni evirisi.

Yazı Kültürü

YAZI KÜLTÜRÜ

- ❖ *MÖ 925 senesine dayanan Gezer Takvimi dünyada en eski İbranice yazıtlarındandır ve İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir.*
- ❖ *Emile Peuche'a göre Khirbet Qeiyafa yazıtı İsrail'de hakimlik sisteminden bir krallık sistemine geçişi yansıtmakta*
- ❖ *İbranilerin çoğu okur yazar değildi. Keşfedilen en eski yazıtlar MÖ 10-11. yüzyıla kadar geriye gitmektedir.*

Birçok kişi İbranilerin okur yazar olmadıklarını düşünmektedir. Fakat zannedilenin aksine arkeolojik bulgulardan çıkan genel kanı toplumun büyük bir kısmının okur yazar olabileceğidir. Özellikle kırsal alanlarda keşfedilen yazıtlar bu düşünceyi güçlendirmektedir. Keşfedilen en eski İbranice yazıtlar M.Ö. 10-11. yüzyıla kadar geriye gitmektedir. Bu yazıtlarda ilginç olan unsur günümüzün İbranice veya Aramice yazısından ziyade, Fenike alfabesinden ilham alınmış harflerin kullanılmasıdır. En erken yazı örneklerinde zaman zaman sağdan sola, zaman zaman ise soldan sağa yazıldığı tespit edilmiştir. Fenikiye alfabetik harflerinin çıkış noktası Mısır hiyeroglifleri olabileceği düşünülmektedir. Nitekim, Kudüs'te bir şarap sürahisinde keşfedilen ve Ophel yazıtı diye adlandırılan bir yazıda Hiyeroglif ve alfabetik yazıtının arasında seyreden ideogramların mevcut olduğu düşünülmektedir. Bu ideogramların gösterdiği şey, İbrani yazıtının aslında Mısır'dan ilham almış olabilemesidir. Fakat bu yazıt bugüne kadar keşfedilmiş tek Paleo-İbranice yazıt da değildir.

****

OPHEL YAZITI

Ophel yazıtı arkeolog Eilat Mazar tarafından Kudüs'ün Tapınak Dağı yakınlarında bulunan bir kavanoz parçası. Üzerinde 3000 yıllık bir alfabetik yazıt bulunmaktadır. Eilat Mazar çömleği 10. yy'a tarihlendirmektedir. Birçok uzman çömlek parçasını M.Ö. 11. veya 10. yüzyıllara tarihlemektelerdir.

Kırık çömlekte sadece birkaç harf gözüktüğünden, tam olarak ne anlama geldiği bilinmemektedir. Yazıt ile ilgili sayısız spekülasyon iddia yapılmaktadır. Uzmanlar bile yazıtın sağdan sola mı yoksa soldan sağa mı okunması gerektiği üzerinde kararsız. Bazılarına göre bu yazıttaki alfabetik harflerinin çıkış noktası Mısır hiyeroglifleri olabilir. Harfler sanki Hiyeroglif ve alfabetik yazıtının arasında seyreden bir ideogram yazıtına benzemektedir, yani her harf/sembolün bir fikir veya sözcüğü temsil etmesi.

Haifa Üniversitesi tarih profesörü Gershon Galil'e göre harflerin okunuşu şu şekildedir: “[...] m [y y] n h l q m [...]” Yazıtın anlamını ise şu şekilde yorumlamaktadır: “20. senede [...]’dan getirilen düşük kalitede şarap.” Harflerin Mısır şarap sürahilerinde olduğu gibi bir tanımlama oluşturduğuna inanmaktadır. Bar-İlan Üniversitesi profesörü Aaron Demsky benzer bir görüşü savunmaktadır. Fakat kendisi okumayı şöyle aktarır: “Han[an]’a ait [şa]arap [sü]ahisi”

****

QEİYAFAYA YAZITI

2008 yılında Demir çağında İbrani bir yerleşke olan Khirbet Qeiyafa’da yapılan kazılarda bir kırık çömlek parçası üzerinde M.Ö. 10. veya 11. yüzyıla dayanan bir yazıt keşfedilir. Yazıt şehir valisine gönderilen bir mesajdır. Proto-Kenan dilinde yazılan yazıtta birçok İbranice fiil keşfedilir. Neticede uzmanlar yazıtın ilkel bir İbranice olabileceği görüşünde birleşir. Yazıda dikkatimizi çeken iki unsur hem bir hakimden hem de bir kraldan bahsetmesidir. Profesör Emile Peuch’a göre; yazı, İsrail’de hakimlik sisteminden bir krallık sistemine geçişi yansıtmaktadır. Hatta belki de Saul’un kral olarak seçildiğini duyuran çevre kentlere bir rapor olabileceğini düşündürmektedir. Uzmanlara göre bu yazıt günümüzün en eski İbranice yazıtlarındandır ve İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenen M.Ö. 925 tarihli Gezer Takviminden yaklaşık 100 sene daha eskidir.

Yazıtın Türkçe çevirisi şöyledir:

“Zülmetmeyin ve Tanrı’ya hizmet edin... Hakim ve dul kadın yas tuttular; İkamet eden yabancıların ve çocukların üzerinde gücü var, Reisler ve baş memurlar bir kral seçtiler. Topluluktan 60 hizmetçiyi işaretledi...”

Haifa Üniversitesi tarih profesörü Gershon Galil, Khirbet Qeiyafayı 1.Tarihler 4:23’te bahsi geçen “Neta’im” ile bağdaştırmakta. Bunun nedeni Qeiyafa sit alanının Khirbet Gudrayathe’ye (Kutsal Kitapta “Gederah”) olan yakınlığıdır. Her iki kentin halkı “kralın hizmetinde” olan “çömlekçiler” olarak bilinirlerdi. Bu tanım sit alanında yapılan keşiflerle oldukça uyumludur.

****

GEZER TAKVİMİ

M.Ö. 925 senesine dayanan Gezer Takvimi dünyada en eski İbranice yazıtlarındandır ve İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir. Takvim 8 cümleden oluşmaktadır. Her cümle ayların isimleri ve ekin dönemlerini belirtmektedir. Türkçe Çevirisi şöyledir:

"İki ay, geç ürünler (Eylül, Ekim)

İki ay, ekim (Kasım, Aralık)

İki ay, bahar ürünleri (Ocak, Şubat)

Bir ay, keten kesme (Mart)

Bir ay, arpa hasatı (Nisan)

Bir ay, genel hasat (Mayıs)

İki ay, bağ aralamak (Haziran, Temmuz)

Bir ay, yaz meyveleri (Ağustos)"

Yazıtın sol alt köşesinde, yazıyı yazanın ismi "Abi..." olarak geçmektedir ve "Abijah" isminin ilk harflerini yansıtmaktadır. Uzmanlara göre bu yazıt büyük olasılıkla çocuklar için hazırlanmış bir eğitim tabletidir. İsrail tarım toplumu olduğundan dolayı genç nesilleri tarımsal bilgilerle yetiştirmek son derece önemliydi. Bir başka teoriye göre ise, belki de yazıt yeni yazmayı öğrenen bir çiftçi tarafından yazılmış olabilir. Ne olursa olsun, bu yazıt ve diğerleri M.Ö. 10. yüzyılda İsrail'de yazıt geleneğinin var olduğunun kanıtıdır. Birçok

eleştirmen Kutsal Kitabın geç tarihlerde yazıldığını iddia eder. Halbuki bu tür yazıt tabletleri aksini göstermekte. Yani şöyle anlatalım: Bundan 3000 sene sonra arkeologlar ülkemizde bir Fen Bilgileri kitabı keşfetse elbette bu insanların bir zamanlar kendilerine ait yazıt bir tarih kitabının da bulundurmuş olması makul bir sonuçtur. Kutsal Kitap bir din kitabı olmakla birlikte aynı zamanda İsrail toplumunun tarihini anlatan Yahudilerin tarih kitabıdır. Dolayısıyla M.Ö. 11. yüzyılın öncesinde dayanan bir yazıt Tevratın olması oldukça makul bir düşünce sayılabilir.

****

KETEF HİNNOM

Çoğu kişi Kutsal Kitap'ın en eski yazıtının M.Ö. 2.-3. yüzyıla dayanan Kumran (Ölü Deniz) yazıtları olduğunu zanneder. Fakat Kumran yazıtlarından en az 400 sene daha eski bir yazıt var: "Ketef Hinnom" veya diğer ismiyle "Gümüş Muska" yazıtı.

1979 Kudüs'te St. Andrews kilisesi yakınlarında gün ışığına çıkan bir antik mezarda bulunan iki küçük tomar binlerce senedir kilden yapılmış kapların içinde saklı duruyordu. 1979'da keşfedilmelerine rağmen 2000'li senelerin ortalarına kadar parçalanabilecekleri korkusuyla açılmamış ve detaylı olarak incelenememişlerdir. İlk defa incelendiklerinde ise arkeoloji dünyası hayrete düşmüştür. Üstünde ne yazılıydı? Kutsal Kitap'tan ayetler! Her iki yazıtta Çölde Sayım 6:24-26 ayetleri mevcuttur: "RAB sizi kutsasın ve korusun; RAB aydın yüzünü size gösterecek ve size lütfetsin; RAB yüzünü size çevirsin ve size esenlik versin." Üstelik büyük tomarın arka ta-

rafında Çölde Sayım 6. bölümün tümü ve M. Çıkış kitabından da ayet alıntıları mevcuttur!

Bu yazıtlar fevkalade önemlidir çünkü bir çok liberal bilim adamı Eski Ahit'in Babil Sürgünü sırasında yazıldığını (M.Ö. 580) öne sürmekteyken, bu yazıtlar M.Ö. 8.yüzyılın öncesine dayanan yazılı bir kelam geleneğinin var olduğuna dair kanıt sunmaktadır. Yani yıllardır ağızdan ağıza dolaşan liberal tezler bu küçük keşifle suya düşmüştür.

****

SİLOA YAZITI

“Hizkiya'nın krallığı dönemindeki öteki olaylar, bütün başarıları, bir havuz ve tünel yaparak suyu kente nasıl getirdiği, Yahuda krallarının tarihinde yazılıdır.” (2 Krallar 20:20)

M.Ö. 7. yüzyılda Yahuda krallığı büyük bir tehlike altındadır. Kral Davud'un torunlarından Kral Hizkiya Kudüs'ü kuşatmaya çalışan Asur Kralı Sanherib'in suyun akışını keseceğini öngörür ve Gihon'un kaynağından kente su taşıyacak bir tünel kazdırtmaya karar verir. İki ayrı girişten çalışmalarını sürdüren işçiler birbirlerinin sesini duyduklarında başardıklarını anlarlar ve bu su kaynağına İbranice 'Siloa' adı verilir. Daha sonra tünelin ortasına Siloa Yazıtı diye adlandırdığımız bu yazıt yerleştirilir. Yazıt Kudüs'ün güneydoğusunda ki Gihon kaynağının sularını kente taşıyacak olan tünelin yapımını anlatır. Daha sonra bu kaynaktan oluşacak olan Kudüs'te ki Siloa havuzu İncil'de İsa'nın bir kaç mucizesinde yer alır. İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan bu eski İbranice yazıtın tercümesi şöyledir:

“1. satır:...kazısı; kazı nasıl yapıldı; daha....

2. satır: Kazmalar anı doğrultuda ve birbirine karşı idiler. Kanalin açılmasına üç arşın kala sesler işitildi.

3. satır: Bu sesler karşılıklı olarak birbirine bağiranların sesi idi. Çünkü orada kuzey ve güneyinden açılan tünel birleşiyordu. Ve o gün

4. satır: Kanal açılmış oldu. Tünelin açılması ile her iki tarafta ki işçiler ve kazmaları karşılaştılar.

5. satır: Sular kaynaktan bin arşın uzaklıktaki havuza aktı ve

6. satır: İşçilerin başları üstündeki kayanın yüksekliği yüz endaze idi.”

****

KUMRAN YAZITLARI

Ölü Deniz Parşömenleri olarak tanınan Kumran yazıtları Khirbet Kumran'da 1946 ve 1956 yılları arasında keşfedilen 981 metinden oluşan bir koleksiyondur. Ölü Deniz'in kuzeybatı kıyısından bir mil uzaklıkta bulunan mağaraların içinde keşfedilmişlerdir.

Yazıtların keşfediliş hikayesi oldukça ilginçtir: Muhammed Ahmed El-Hamid adlı genç bir Bedevi keçi çobanı kaybolan keçisini aramaktadır. Kazara Kumran mağaralarında parşömenlerin bir kısmını keşfeder. Parşömenlerle ne yapacaklarını şaşırarak Bedeviler ilk başta yazıtları çadır direkleri üzerine asarlar. Sonrasında koleksiyonu bir antikacıya günümüzün karşılığında 80 TL'ye satarlar. Elden ele dolaşan parşömenler en sonunda Profesör Dr. John Trever tarafından satın alınır ve böylece keşif dünyaya duyurulur.

Parşömenlerin çoğu M.Ö. 3. ve 1. yüzyıllar arasında tarihlenmektedirler. Yazıtların %40'ı Ester dışında mevcut Eski Ahit'in tüm kitaplarından nüshalar içermektedirler. Bunlar arasında en önemlisi hemen hemen tüm Yeşaya kitabını içeren büyük Yeşaya rülosudur. Yazıtların %30'u Eski Ahit'in Deuterokanonik ve Apokrif yazıtlarını oluşturan Enok Kitabı, Tobit, Jübileler, Sirak gibi kitapların nüshalarını içermektedirler. Kalan %30 ise Kumran tarikatının (Esenler) cemaat kuralları ve Eski Ahit yorum geleneklerini içeren yazılar mevcuttur.

Ölü Deniz Parşömenleri iki nedenden dolayı çok önemlidirler: (1) Mevcut Eski Ahit'in doğru bir şekilde nesilden nesile aktarıldığını göstermektedir ve (2) Dönemin Eski Ahit ve

Mesihsel peygamberlik yorumlarını yansıtarak Yahudilerin birçok Eski Ahit ayetinin Mesihsel olarak algılandığını altını çizmektedir.

İkinci husus oldukça önemlidir çünkü bazı eleştirmenler Eski Ahit ayetlerinin İsa'nın ilahi kimliğini meşru kılmak için sonradan Hristiyanlar tarafından bu şekilde yorumlandığını iddia etmektedir. Halbuki Kumran'da keşfedilen yorum gelenekleri tam tersini göz önüne sermektedir. Vaat edilen kral Mesih'in ilahi bir kimliğe sahip olduğu aşikardır:

“Ona Tanrı Oğlu denilecek ve ona En yüce olanın Oğlu diye adlandırılacaklar... O tanrıların üstünde Büyük Tanrıdır...egemenliği ebediyen sürecek...” (Daniel Yorumu; 4Q246)

Sancılar içinde bir erkek doğuruyor. Ölüm sancısı ortasında bir erkek çocuğu getirecek. Cehennem acısı içinde közesinden Harika ve Güçlü Öğütçü gelecek. (Yeşaya 9:5-6 Yorumu; 1QH 11:7-10)— “...Harun ve İsrail'in Mesihi gelene kadar. Onların günahları için kefarete sunacak.” (Yeşaya 14:18-19 yorumu; CD 4Q265-73; 5Q12; 6Q15)

Son senelerde Leon Levy Ölü Deniz Parşömenleri Dijital Kütüphanesi ve Arşivi kurulmuştur. Dünyanın en gelişmiş görüntüleme teknolojisini kullanarak <http://www.deadseascrolls.org.il/home> sitesinden Kumran yazıtlarını artık dijital ortamda inceleyebilirsiniz.

KAYNAKÇA:

* Barkay, Gabriel, et al., “The Challenges of Ketef Hinnom: Using Advanced Technologies to Recover the Earliest Bibli-

-
- cal Texts and their Context.” Near Eastern Archaeology 66, 2003, sf. 162-171.
- * Goldwasser, Orly. “How the Alphabet Was Born from Hieroglyphs.” Biblical Archaeology Review, Mart/Nisan 2010, sf. 36-50, 74.
- * Hoerth, Alfred J. “Archaeology & The Old Testament.” Baker Academic. Grand Rapids, 2009, sf. 419.
- * Leval, Gerard. “Ancient Inscription Refers to Birth of Israelite Monarchy.” Biblical Archaeology Review, Mayıs/Haziran 2012, sf. 41-43.
- * Millard, Alan. “The New Jerusalem Inscription- So What?” Biblical Archaeology Review, Mayıs/Haziran 2014, sf. 50-51.
- * Pasinli, Alpay. “Istanbul Archaeological Museums.” A Turizm Yayınları. Istanbul, 2012, sf. 169-170.
- * Petrovich, D. “New find: Jerusalem’s oldest Hebrew inscription.” Temmuz 2013,
<http://biblearchaeology.org/post/2013/07/25/New-Find-Jerusalems-Oldest-Hebrew-Inscription.aspx>
- * Rollston, Christopher A. “What’s the Oldest Hebrew Inscription?.” Biblical Archaeology Review, Mayıs/Haziran 2012, sf. 32-40, 66, 68.
- * Sumner, Paul. Messianic Texts in Qumran. Nisan 2014.
<http://www.hebrew-streams.org/>
- * "Khirbet Qeiyafa identified as biblical "Neta'im"". University of Haifa. 4 Mart, 2010.
<http://newmedia-eng.haifa.ac.il/>
- * Türkçe Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, Eski ve Yeni Çevirisi.